

YRKESLÄRARE SOM VÄRDEBALANSERARE – VÄRDEKONFLIKTER MELLAN SKOLANS OCH ARBETSPLATSENS LÄROPLAN I LÄRLINGSUTBILDNING

ABSTRACT

The school and the workplace often represent two different cultures in terms of what is valued as important skills and values. The role of vocational teachers in apprenticeship education is to ensure that apprentices are embedded in both these cultures. However, because of significant differences between the school and the workplace, this task poses a professional challenge and a potential for value conflicts. In this study we analyse interviews with vocational teachers in the apprenticeship training for the building and construction programme using concepts based in Pragmatism and Curriculum theory. Our ambition is to highlight values often upheld by unreflected habits, and discuss how these condition the work of the vocational teacher. The main results indicate the importance of recognizing that two different types of curricula seems to interact in the apprenticeship education; a workplace curriculum that emphasize, "work ethics" and a school curriculum that emphasizes students' "safety". These different curricula interact in specific ways through the work of the vocational teachers that can be described as a 'balancing act'. How this 'balancing act' is done have significant consequences for what kind of education students are offered and what value conflicts that emerge.

Keywords: Apprenticeship education, Curriculum, Value conflict, Vocational teacher, Pragmatism.

EMMA ARNEBACK

*Lektor i pedagogik
Institutionen för humnaiora- och samhällsvetenskap
Örebro universitet
E-post: emma.arneback@oru.se*

MATTIAS NYLUND

*Lektor i pedagogik
Institutionen för pedagogik och specialpedagogik
Göteborg universitet
E-post: mattias.nylund@ped.gu.se*

INLEDNING

Den svenska gymnasieskolan ska förse arbetsmarknaden med arbetskraft men samtidigt vara likvärdig och förse samhället med demokratiska medborgare. Ett flertal studier (jfr Englund, 2005; Nylund, 2013) har påvisat att dessa uppdrag ofta konstituerar ett spänningsfält mellan värden som inte är enkelt förenliga, vilket reser en professionell problematik för lärare att hantera. I den yrkesorienterade gymnasieutbildningen blir denna spänning särskilt tydlig, av flera anledningar. Exempelvis betonas bägge dessa uppdrag i yrkesprogrammets styrdokument (Lgy11), men framför allt präglas den yrkesorienterade utbildningen av två olika värde- och kunskapskulturer; skolans och arbetslivets (Boreham, 2002; Ellström, 2004).

Det föreligger också sociala förutsättningar som aktualiserar detta spänningsfält, exempelvis i termer av att åsikter som bryter mot skolans värdegrund är betydligt vanligare på yrkesprogram än på högskoleförberedande program (Forum för levande historia, 2010; 2014). Yrkesprogrammen påverkas också av de delar av arbetsmarknaden de är sammanlänkade med. Detta blir speciellt tydligt i lärlingsutbildning som uppvisar tydliga mönster av könssegregering (SOU, 2015:97) och förekomst av etnisk diskriminering (Helland & Stören, 2006; Lagström, 2012), vilket kan ses som en spegelbild av problem som föreligger på arbetsmarknaden. Samtidigt som yrkesläraren skall förse lärlingar med erfarenheter från arbetsplatser ska läraren också förmedla skolans värdegrund som bygger på likvärdighet och jämlikhet, där t.ex. olika former av diskriminering ska motverkas.

Yrkeslärare befinner sig således i en mycket komplex position där värden från olika kulturer måste balanseras. Sannolikt kommer denna spänning tydligast till uttryck i lärlingsutbildning genom dess starka koppling till arbetsplatser, varför vi i denna studie intresserar oss för den professionella problematik som spänningen mellan skola och arbetsliv utgör för yrkeslärare i lärlingsutbildning, specifikt vid bygg- och anläggningsprogrammet. Hur yrkeslärarna hanterar denna problematik är avgörande för vilken utbildning eleverna får möta och för elevers studieframgång (Tanggaard, 2007; Skolinspektionen, 2016).

En yrkesutbildning och ett värdeuppdrag i förändring

Svensk yrkesutbildning har sedan 1970-talets gymnasiereform i jämförelse med många andra länder karaktäriserats av en i huvudsak skolförlagd utbildning med en svag tradition av lärlingsutbildning. Under de senaste åren har dock organisationen av yrkesorienterad utbildning i Sverige förändrats i centrala avseenden. 2011 års gymnasiereform (Gyl1) innebar kraftiga förändringar av de gymnasiala yrkesorienterade utbildningarna, där arbetslivet spelade en aktiv roll i reformprocessen (Nylund, 2013). En påtaglig tendens är att dessa utbildningar tydligare knutits till arbetslivet, där arbetsplatser blivit en allt viktigare plats för utbildning. Detta får tydligast genomslag i lärlingsutbildning, där minst halva utbildningen skall vara förlagd till arbetsplats. Sedan läsåret 2012/2013 har andelen lärlingar av elever på yrkesprogram ökat från 3,2 till 8,8 procent (8 370 elever) läsåret 2015/16 (Skolverket, 2016). Samtidigt som lärlingsutbildningen vuxit i omfattning har det rapporterats om en del problem relativt reformens (Gyl1) målsättningar, där det bland annat påvisats

att lärlingsutbildningens kvalitet och förankring i skolans värdegrund varierar kraftigt mellan olika skolor (Skolinspektionen, 2013a; 2013b).

I Sverige och övriga nordiska länder (jfr Helms-Jorgensen, 2015; Isopahkala-Bouret et al., 2014; Olofsson & Wadensjö, 2014), har diskussionen om yrkesutbildning under det senaste decenniet i hög utsträckning handlat om sysselsättning, genomströmning och effektivitet, medan frågor om utbildningarnas kopplingar till demokrati, jämlikhet och likvärdighet kommit i skymundan (Nylund, 2013). Vidare har tidigare studier som studerat spänningen mellan skola-arbetsliv i Sverige oftast fokuserat frågor om förutsättningarna för att utveckla yrkeskunnskap i skola och vid arbetsplats (jfr Ellström, 2004; Kristmansson, 2016), medan frågor som rör yrkeslärare i relation till exempelvis professionalism och värdearbete i stort saknas (jfr Köpsén, 2014).

Olika tankar om vilka värden skolan skall företräda har också haft betydelse för hur utbildningen tar form och hur lärare förväntas interagera med sina elever (Arneback 2012, Landahl, 2006;). Under de senaste 20 åren har den svenska skolans fostrande uppdrag betecknas som ett "värdegrundsuppdrag" som ska utformas i enlighet med demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna (SFS 2010:800, Lgy11). Trots att begreppet värdegrund varit bestående under denna tid har det skett förändringar när det gäller innehållet, inte minst genom att ett nytt rättighetsperspektiv förts in i läroplanen. I styrdokumentet blir detta synligt från och med 2006 då skolans uppdrag att arbeta för de mål som värdegrunden anger (som demokrati och jämlikhet), förenades med ett uppdrag att arbeta mot diskriminering, trakasserier och kränkningar behandling i skolan (SFS 2006:67, senare SFS 2008:567 och 2010:800). De tidigare positiva värdeorden får därmed sällskap av negativa värdeord som skolan har i uppgift att förhindra och motverka (Bergh & Arneback 2016).

Sammantaget har vi en situation där förutsättningarna för en redan mycket komplex utbildningsform förändrats på ett sätt som sannolikt ställer svåra och motstridiga krav på yrkeslärare, men som varken i policy eller i tidigare studier uppmärksammas i någon större utsträckning. I föreliggande studie sätter vi mot denna bakgrund yrkesläraren, och hur denne hanterar värdekonflikter mellan skola och arbetsplats, i fokus. Vår förhoppning med studien är att bidra till att skapa ett språk som möjliggör att identifiera och tala om en professionell problematik i en utbildningsform där detta är av yttersta vikt (jfr SOU, 2015: 97), men som ofta istället domineras av andra frågor.

Studiens syfte

I skärningspunkten mellan den förändrade organiseringen av yrkesutbildningen och en förändrad inramning av värdegrundsuppdraget, syftar följande studie till att synliggöra och problematisera yrkeslärares uppgift att hantera värdekonflikter i lärlingsutbildningen. Med utgångspunkt i John Deweys (1908/1978; 1922/1988; 1929-1930/1984) moralfilosofiska texter är vår ambition att skapa förutsättningar för reflektion om värden som ofta bärs upp av oreflekterade vanor, i detta fall i lärlingsutbildningen, och hur dessa värden villkorar yrkeslärares arbete. Det empiriska underlaget utgörs av intervjuer med två yrkeslärare som arbetar med lär-

lingsutbildning inom byggsektorn. Följande forskningsfrågor har varit vägledande för studien¹:

Vilka erfarenheter har yrkeslärarna av olika värden i lärlingsutbildningen och hur relateras dessa värden till lärlingsutbildningens två praktiker (skola och arbetsplats)?

Vilka erfarenheter har yrkeslärarna av värdekonflikter mellan skola och arbetsplats och hur positionerar de sig i dessa konflikter?

Artikeln inleds med en diskussion av resultat från tidigare studier som ger ett sammanhang åt studien. Sedan redogörs för de centrala teoretiska begrepp tillika det metodiska förfarande som väglett studien. Därefter analyseras intervjuutsagorna i relation till de två forskningsfrågorna ovan. Artikeln avslutas med en diskussion som reser frågor kring den professionella problematik som de intervjuade yrkeslärarna befinner sig i.

YRKESUTBILDNING: EN VÄRDELADDAD UTBILDNINGSFORM

Lärlingsutbildning organiseras på olika sätt i olika länder. Lärlingsutbildning i den svenska gymnasieskolan är en studieväg inom yrkesprogrammen, dvs. den följer samma behörighetsregler och styrdokument (ämnesplaner, kunskapskrav, examensmål, etc.) som dess skolförlagda motsvarighet. För att definieras som lärlingsutbildning skall minst hälften av utbildningstiden förläggas till arbetsplats, där undervisningen leds av en handledare. Undervisningen på arbetsplatsen skall ske i nära samarbete med skolan och yrkeslärare, som har till uppgift att säkerställa att undervisningen sker i överensstämmelse med utbildningens mål. Det är således yrkesläraren på skolan som har det huvudsakliga ansvaret för lärlingens arbete och lärande, både i skolan och på arbetsplatsen, och det är också yrkesläraren som betygssätter elevernas arbete (efter samråd med handledaren). I den svenska lärlingsutbildningen är det huvudmannen för utbildningen som har ansvaret för att ordna apl-platser.

Tidigare studier har visat att ungdomar med arbetarbakgrund är överrepresenterade i yrkesprogram, vilka dessutom i flera fall är kraftigt könsdifferentierade (Ledman et al, 2017; Nylund et al 2017), mönster som också uppmärksammats i internationella studier (Bol et al., 2014; Ho, 2012). Tendensen att traditionella klass- och könsmonster reproduceras inom yrkesprogram har beskrivits i studier som studerat konstruktioner av genus vid yrkesprogram i Sverige generellt (Ambjörnsson, 2004) eller mer specifikt mot yrkesidentiteter (Hedlin & Åberg, 2013) samt studier av intersektioner av klass och kön (Rosvall, 2012). Även från statligt håll har man identifierat den skeva könsfördelningen mellan olika yrkesprogram och understrukit behovet av att utveckla arbetet med skolans värdegrund som ett sätt att motarbeta detta problem (SOU, 2015:97, s.14).

Lärlingsutbildningen i Sverige (Skolverket, 2012), men också i exempelvis Danmark (Olofsson & Wadensjö, 2014), bör ses i detta sammanhang och representerar en ännu tydligare underprivilegerad elevgrupp än eleverna vid yrkesprogrammen, där exempelvis fler har gått på ett individuellt program eller introduktionsprogram och där eleverna har lägre betyg från grundskolan.

De sociala uppdelningar som enligt tidigare studier förekommer i organiseringen av ungdomsutbildningen har också konsekvenser för vilka värderingar som framträder i olika skolformer. I undersökningar av ungdomars attityder visar det sig att åsikter som bryter mot skolans värdegrund är betydligt vanligare på yrkesprogram än på högskoleförberedande program (Forum för levande historia, 2010; 2014). Det finns också tydliga köns- och klasskillnader, där unga män med arbetarklassbakgrund är överrepresenterade bland de ungdomar som betecknas som intoleranta (jfr Arneback 2012). Därför är frågan om hur lärare hanterar värdekonflikter extra viktig i den skolkontext som lärlingsutbildningen utgör.

Tidigare studier har uppvisat resultat där utbildningar tenderar att ordnas efter olika värden beroende på vilken roll i den sociala arbetsdelningen de förbereder för. Sammanfattningsvis påvisar dessa studier ett mönster där utbildningar som förbereder för medelklasspositioner organiseras kring värden som nyfikenhet och kritiskt tänkande, medan utbildningar för arbetarklasspositioner snarare organiseras kring värden som punktlighet och 'goda vanor' (jfr Apple, 2004; Beach, 1999). Resultat av liknande karaktär har också påvisats i studier av gymnasial yrkesutbildning i Sverige (t.ex. Axelsson, 1989; Frykholm & Nitzler, 1989; Härdig, 1995; Norlund, 2009; Nylund et al., 2017; Rosvall et al., 2016).

Resultat från tidigare studier har också visat hur skola och arbetsliv representerar olika kulturer (Ellström, 2004; Lagström, 2012). I grunden handlar det om olika grundläggande värden i de olika kulturerna där lärandet är i centrum för skolan, medan arbetslivets behov är i centrum i arbetslivet. En yrkeslärare skall förmedla både skolans och olika branschers kunskapspraktiker och kulturer och kan därför sägas befinna sig i ett sammanhang mellan arbetsplatsen och skolan. Utöver att behöva balansera dessa dubbla kulturer i sitt arbete har yrkesläraren ofta dessutom dubbla identiteter (jfr Fejes & Köpsén, 2012; Köpsén, 2014). Tidigare studier både i och utanför Sverige antyder att yrkeslärares identitet i spänningen mellan lärare och branscharbetare får konsekvenser för detta balansarbete (jfr Asghari, 2014; Bathmaker & Avis, 2007; Billett, 2011; Nylund & Gudmundson, 2017), där deras tidigare yrkeserfarenhet ofta gör att yrkeslärare identifierar sig mer med sitt tidigare yrke och ser sig som en arbetsledare mer än som lärare.

I en studie av yrkeslärare i Industriprogrammet drar Berner (2010) slutsatsen att yrkeslärarna i vissa sammanhang agerar för att upprätthålla gränser mellan skola och arbetsplats. Upprätthållandet av gränser beror bland annat på att lärarna ser skolan som en i centrala avseenden annorlunda plats för fostran än arbetsplatsen, grundad i värden som trygghet och jämlikhet, som framför allt blir viktig för de "omogna" eller otrygga eleverna. Berner finner också att lärarna upprätthåller gränsen mellan skola och arbetsplats gällande medborgarfostran; skolan blir viktig i detta sammanhang då denna del av utbildningsuppdraget får låg prioritet på arbetsplatser. Berner finner samtidigt att lärarna ibland agerar för att upplösa gränserna mellan skola och arbetsplats, bland annat genom att skolan gör sig till företrädare för värden som är som centrala på arbetsplatser. Detta benämns som att lärarna rekonstruerar arbetsplatsens sociala arrangemang, och de värden som framför allt lyfts fram är lagarbete, ett utvidgat ansvar samt social kompetens.

Tidigare studier visar även att hur yrkesutbildningarna tar form i relationen mellan skola och arbetsplats är en fråga om makt. I Lagströms (2012) studie av yrkeslärarrollen i lärlingsutbildning (inom vård- och fordonssektorn) framkommer det att yrkeslärarna har svårt att ställa krav på företagen, framför allt gällande undervisningen på arbetsplatserna. Därigenom underordnas skolans verksamhet företagens krav, som kan vara av varierande art. Exempelvis fann Lagström att skolans värdegrund emellanåt underordnades värden som stod i direkt motsatts till densamma, t.ex. att lärare accepterade att vissa företag inte ville ta emot lärlingar med invandrarbakgrund. Problem med etnisk diskriminering i lärlingsutbildning har också uppmärksammats i Norge (Helland & Støren, 2006), men även i Danmark (Vikkelsø Slot, 2008) där ungdomar med utländsk bakgrund är kraftigt underrepresenterade (Olofsson & Wadensjö, 2014). Hur yrkeslärare balanserar skolans och arbetsplatsens olika krav och kulturer blir således avgörande för vilken utbildning eleverna erbjuds. Därför ställer vi denna fråga i centrum för analysen i föreliggande studie.

STUDIENS UTGÅNGSPUNKTER

Teoretisk utgångspunkt: pragmatism och läroplansteori

Studien tar sin utgångspunkt i en läroplansteoretisk forskningstradition som intresserar sig för vilka värden som betonas i olika utbildningskontexter. Med begreppet läroplan åsyftas då inte det dokument som bär namnet läroplan, utan de ordnande principer som organiserar meningen i utbildningen (jfr Nylund, 2013). Med värde avses i denna studie föreställningar om hur man bör bete sig i olika sammanhang. Det kan exempelvis handla om att agera omsorgsfullt eller att vara sköt-sam. För att skapa en rörlighet i värdebegreppet anknuter artikeln till John Dewey's (1908/1978; 1922/1988; 1929-1930/1984) moralfilosofiska texter som pekar på att det inte på förhand går att definiera vad som är rätt, gott eller riktigt (jfr Arneback 2014; Fesmire, 2003; Pappas, 2008). Värden är på samma sätt som kunskaper en del av en pågående interaktion där människan står i ständig relation med sin omvärld. "Morals is as much a matter of interaction of a person with his social environment as walking is an interaction of legs with a physical environment" (Dewey, 1922/1988, s. 219). Vi lär oss om moral genom våra erfarenheter vilket påverkar vilka värden vi upplever som önskvärda i olika sammanhang. Samtidigt finns en risk för att de värden som uppkommer blir till oreflekterade vanor som återskapas utan närmare reflektion. Här menar Dewey att det är av betydelse att det skapas såväl kollektiva som individuella reflektionsprocesser (deliberation) om de värden som förekommer och vilka konsekvenser de för med sig. Ambitionen i vår artikel kan i ljuset av detta förstås som att skapa förutsättningar för reflektioner om värden i lärlingsutbildning som ofta bärs upp av oreflekterade vanor och hur dessa värden villkorar yrkeslärares arbete.

Med studiens specifika intresse för yrkeslärares erfarenheter av lärlingsutbildningens värden använder vi oss av begreppen: *föreskrivna värden*, *praktiserade värden* och *värdekonflikter* för att fånga värdeaspekter av olika karaktär. De två förstnämnda begreppen bygger på Billetts (2011) uppdelning av läroplanen som föreskriven (intended) och praktiserad (enacted), här med betoning på de värdemässiga

komponenterna. Med föreskrivna värden avses de värden som lärlingsutbildningen formellt har till uppgift att företräda och förankra hos eleverna. Denna del av läroplanen är explicit och är ett resultat av politiska kompromisser där begrepp som demokrati och mänskliga rättigheter ses som önskvärda ideal i den svenska utbildningskontexten (Bergh & Arneback 2016; Englund, 2005). För yrkesutbildningens del kan dessa värden även förhandlas med arbetsmarknadens parter, vilket illustreras av 2011 års gymnasiereform (Nylund, 2013). Praktiserade värden avser de värden som kommer till uttryck i lärlingsutbildningens olika praktiker. Denna läroplan är ofta implicit och synliggörs genom yrkeslärares och handledares handlingar i mötet med lärlingarna.

I lärlingsutbildningen kompliceras frågan om vilka värden som framträder av att eleverna verkar i flera olika kontexter under sin utbildningstid. Läroplaner förekommer i läroplansteoretisk bemärkelse både i skolan och på arbetsplatser (Billett, 2005). På samma sätt som det i skolan finns föreskrivna och praktiserade värden, finns det värden som blir normgivande på arbetsplatser. I föreliggande studie är en central utgångspunkt att det kan förekomma olika värden i skolan och på arbetsplatserna vilka potentiellt kan hamna i konflikt och begreppet värdekonflikt används för att undersöka i vilken mån och på vilket sätt det uppstår kontroverser mellan olika värden i lärlingsutbildningen (jfr Stradling, 1986).

Metodologi och intervjudata

För att synliggöra yrkeslärares erfarenheter av värden och värdekonflikter i lärlingsutbildningen och möjliggöra reflektion om hur dessa villkorar deras arbete valde vi att använda oss av tre olika "noder"; (i) intervjuer (erfarenheter) med yrkeslärare, (ii) teori från pragmatism och läroplansteori samt (iii) resultat från tidigare studier. Vår förhoppning är att genom att analysera dessa tre noder i relation till varandra kunna sätta samtliga dessa i rörelse och därmed resa frågor och synliggöra värden som annars skulle hamna i det fördolda eller riskera att förstås som "fastlåsta".

För att ta del av yrkeslärares erfarenheter tog vi kontakt med ett antal lärare samt en rektor som arbetade vid lärlingsutbildningen, där de informerades om studiens syfte. De två lärare som först anmälde sitt intresse valdes ut för intervju. Bägge respondenterna i denna studie arbetar vid bygg- och anläggningsprogrammet som historiskt i huvudsak antagit unga män (Hellidin & Åberg, 2013). Valet att intervjua yrkeslärare vid bygg- och anläggningsprogrammet gjordes mot bakgrund av att tidigare studier visat att utmaningar med värdekonflikter och arbete med skolans värdegrund är särskilt stora vid de manligt dominerade yrkesprogrammen. Intervjuerna genomfördes enskilt vid två separata tillfällen i den skolbyggnad som bägge bygglärarna arbetade i. Skolan befinner sig i en storstad och har bedrivit lärlingsutbildning sedan försöksverksamheten startade 2007.ⁱⁱ En av lärarna (Anders, inriktning golvläggning) har varit med från starten, den andra läraren (Anna, inriktning måleri) har arbetat med lärlingsutbildning sedan höstterminen 2014. Intervjuerna varade i ca 1,5 timme och spelades in med mp3-spelare. De genomfördes som en kombination av semi-strukturerade intervjuer och djupintervjuer (jfr Kvale & Brinkman, 2010) och baserades på en intervjumall med frågor strukturerade i tre teman. Det första temat innehöll frågor om lärarens bakgrund. Det andra temat byggde på ett

antal öppna frågor om vilka värden som läraren upplevde som speciellt centrala i lärlingsutbildningen. Det tredje temat byggde på ett antal mer styrda frågor som ställdes i relation till utdrag från läroplanen som delades ut till respondenten. Respondenterna informerades om att data som presenteras i studien anonymiseras och att deltagandet var frivilligt. De erbjöds att ta del av studien innan den offentliggjordes för att kunna kommentera eventuella felaktigheter eller missförstånd. Intervjuerna transkriberades i sin helhet (ca 16.000 ord/ 23 sidor) och i transkriptionerna markerades tillfällen då samtalet antog en mer humoristisk ton eller liknande, för att dessa utsagor sedan inte skulle missförstås i analysen.

Analysförfarande

Analysen av intervjuerna genomfördes i två faser: först genom *en sonderande analys* och därefter *en avgränsad innehållsanalys*. I den sonderande analysen skapades en översikt (jfr Patton, 2002) av innehållet utifrån studies övergripande syfte. Värden som respondenterna beskrev markerades, tillika vem eller vad som tilldelades dessa värden och vilka värdekonflikter som uppstod mellan olika platser och personer. Här blev det tydligt att yrkeslärarna hade erfarenhet av att lärlingsutbildningen innehåller flera parallella värdeladdade dimensioner, som värdekonflikter mellan elever-lärare, lärare-lärare, arbetsplats-skola. Den sonderade analysen visade dock att den typ av värdekonflikt som reste mest betydelsefulla professionella utmaningar för lärarna uppstod i relationen mellan skola och arbetsplats.

Med denna upptäckt formulerades nya forskningsfrågor som underlag för en avgränsad innehållsanalys (se Studiens syfte, s.85). I den avgränsade innehållsanalysen analyserades lärarnas utsagor i relation till det teoretiska ramverket och resultat från tidigare studier. Vi började med den första forskningsfrågan. I denna fas av analysprocessen undersöktes hur yrkeslärarna relaterade olika värden till skolan och/eller arbetsplatsen i sina utsagor. Vidare studerades på vilket sätt intervjuutsagorna legitimerade värden genom att relatera till föreskrivande dokument (t.ex. skollag, diskrimineringslag och läroplaner) och sina tidigare erfarenheter. För att göra detta användes begreppen föreskrivna och praktiserade värden (Billett, 2011) i analysarbetet. För att närma oss den andra forskningsfrågan studerades i vilka situationer lärarna hade erfarenheter av att det uppstod värdekonflikter (Stranding 1986) mellan skolan och arbetsplatsen och hur lärarna positionerade sig själv i dessa konflikter.

RESULTAT

Värden i lärlingsutbildningen

I detta avsnitt behandlas artikelns första forskningsfråga. Inledningsvis presenteras två övergripande värden som framkom i analysen, vilka vi benämner "arbetsmoral" och "trygghet". Det avslutande avsnittet fördjupar frågan om hur dessa värden rör sig mellan lärlingsutbildningens två praktiker.

Arbetsmoral: arbetsplatsens praktiserade läroplan

När det gäller arbetsmoral framkommer i intervjuerna värden som relateras till arbetsplatsens praktiserade läroplan: "socialisation till lönearbete" samt "social kompetens och gemenskap". Att arbetsmoral förstås som en praktiserad läroplan

beror på att det är ett värde som inte är tydligt framskrivet i den föreskrivna läroplanen, men som respondenterna menar praktiseras i lärlingsutbildningen. Intervjuerna visar att yrkeslärarna själva har erfarenhet av dessa värden och använder dem i sin undervisning (jfr Billett, 2011). Skälet till detta kan vara att lärarna identifierar sig med sitt tidigare yrkesliv (Köpsén, 2014), men också att de arbetar med att förbereda eleverna för värden som de upplever att eleverna kommer att behöva på arbetsplatserna och i det framtida yrkeslivet.

Socialisation till lönearbete

Ett av de värden som framträdde tydligast i analysen av intervjuerna var vad som kan benämnas "socialisation till lönearbete". Här handlar det om hur lärlingselever behöver vara för att fungera på en arbetsplats, där att packa och hålla ordning på verktygen, vara i tid, underordna sig arbetsplatsens kultur och att göra sysslor som man inte upplever som meningsfulla utgör exempel. Detta värde framkommer i relation till ett antal frågor och situationer och företräds starkt av både skola och arbetsplats.

Anders: Det finns företag som... de flesta är rätt hårda i sin syn på ungdomar. Hur ungdomar ska vara. Det ska fungera. Det är det som är den stora bristen med lärlingsutbildningen; det är rätt grejer med sig, mackorna, rätt tid annars kan du... (paus)

Intervjuare: Det blir något slags första värde...

Anders: Det blir det. Och jag hör ju mentorerna när jag ska samordna platser då så kommer de och säger. Men Anders, han är så jädra duktig här i verkstaden och liksom han har lite svårt med tiderna dära och det kan vara, men han är så jädra duktig när han jobbar. Det hade varit mycket bättre om han inte hade varit det, säger jag, det hade varit bättre om han var här klockan sju och haft grejerna med sig och att han inte hade vetat vad som var fram och bak på en mattkniv i detta läge han är nu.

I citatet framgår att Anders har erfarenhet av att detta värde är överordnat andra värden på arbetsplatsen. Han har sett dessa värden praktiseras och känner till dess betydelse. Att vara duktig i verkstaden är otillräckligt om inte eleven anammar den arbetsmoral som krävs för att fungera på en arbetsplats. I intervjuerna framträder en bild av lärlingseleven som exempelvis slarvig, individualistisk, stolt och omotiverad. Socialisationen till lönearbete (med regler, krav, underordning) blir ett av de centrala svaren på detta problem.

Anna: Ibland funderar jag på om det är curling, söndercurlade, eller vad det kan beror på. Men de ser aldrig sin egen roll, sin egen skyldighet till saker, de förväntar sig att få serverat.

Anders: Det var väldigt stolta unga killar, företrädevis killar, som kunde komma in och säga att "jag har varit ute på praktik här nu och jag får inte lägga mattor eller parkett eller någonting, han säger bara åt mig att jag skall städa. Jag är ingen hund för han". [...] Men lärlingsutbildningen innebär ju också väldigt mycket mer, att man skall lära sig arbetslivet, och att man skall lära sig att man dammsuger, att man städar ibland, att man gör sådana saker också.

Citaten visar på hur yrkeslärarna lyfter fram att en del av eleverna behöver förändra sitt förhållningssätt för att kunna fungera i arbetslivet. Eleverna behöver med andra

ord förberedas för yrkeslivets praktiserade värden. Samtidigt skall det understrykas att lärarna också vid upprepade tillfällen talade om eleverna som smarta och duktiga. Det handlar alltså inte om en syn på eleverna som obildbara, utan framför allt om ett "disciplinproblem" som läraren får till uppgift att hantera.

Social kompetens och gemenskap

Ett annat tydligt värde som lärarna återkommande betonar är betydelsen av social kompetens och gemenskap för att kunna arbeta tillsammans med andra. Detta lyfts fram som ett starkt praktiserat värde relaterat till arbetsplatserna och till viss del i skolan. Anna menar till och med att den sociala kompetensen ibland kan betraktas som överordnad att passa tider:

Anna: En go kille får alltid jobb oavsett hur värdelös han är i yrket. Eller hur dålig han är på att hålla tiderna. Så är det faktiskt. Den sociala kompetensen är oerhört viktig... Jag har oerhört mycket elever där jag tänkt att det kommer aldrig att gå och sen är det dom. Han ringde och sa att han är hos tandläkaren. Han är ju så härlig den killen. Visst ser du. Sen var han hos tandläkaren igår igen. Jo serru. Har du bara goda sociala kunskaper så kan du komma undan med det.

Annas uttalande visar på betydelsen av att passa in i en arbetsgemenskap och att det inte alltid beror på själva arbetsinsatsen utan på elevernas sociala förmåga. Att vara en del av en gemenskap kan också innebära att dela gemensamma intressen. För att underlätta för eleverna använder sig lärarna av sociala markörer vid matchning av elev och arbetsplats:

Anders: Oftare är det så, han är handbollsspelare och där borta är det tre handbollsspelare minst som är på den arbetsplatsen. Då blir det också. Nån håller på med boxning och då vet jag att det är en boxningstränare på den firman där. Jag tittar så då.

Betydelsen av gemenskap på en arbetsplats kopplas också av lärarna till individualism som ett dominerande värde bland elever; att eleverna inte ser sig själva som en del av en gemenskap. Individualism beskrivs ofta som motsatsen till gemenskap, vilket bägge lärarna menar är ett för svagt värde hos eleverna.

Anna: X-företag säger likadant, de vill inte anställa någon under 20 för det finns ingen arbetsmoral. ... Det jag brukar göra är att när jag har dem i verkstaden så brukar jag bygga på grupp, att de gemensamt ska. Efter rasten har jag upprop, innan rasten har jag upprop så att alla kommer, alla väntar in. Det räcker inte att jag är färdig och sen kan jag dra utan att alla måste vara klara. När man städar ut verkstaden. Man hjälper varandra tills alla är klara. Så att man har en gemensam syn på sitt arbete. Nu är Kalle kvar där borta i båset. Du Kalle kan jag plocka undan dina grejer medan du målar färdigt så vi är klara till rast? Det tror jag är oerhört viktigt.

Även här kan de värden som betonas förstås utifrån de erfarenheter som yrkeslärarna har gjort av vad det innebär att arbeta i byggsektorn, vilket ställs i kontrast till en allt mer individualiserad skola. Sammanfattningsvis visar analysen av intervjuerna att lärarna betonar att "socialisation till lönearbete" och "social kompetens och gemenskap" utgör de mest centrala värdena för att fungera som lärling på en arbetsplats. Dessa värden är dock inte enbart lokaliserade till arbetsplatsen utan praktiseras även i skolan trots att dessa värden inte lyfts fram som centrala i skolans värdegrund. De levda, eller erfarna, värdena tillskrivs här stor betydelse.

Trygghet: skolans föreskrivna läroplan

I intervjuerna framkommer olika sätt att arbeta med de värden som föreskrivs i skolans värdegrund (Lgy 11, SFS 2008:567). Den föreskrivna läroplan som betonas av lärarna i detta sammanhang är framför allt behovet av trygghet för eleverna. Lärarna anger att detta övergripande värde förkommer i lärlingsutbildningen men de har samtidigt erfarenhet av att det kan vara svåra att leva upp till, både i skolan och på arbetsplatser (jfr Billett, 2001).

En trygg lärlingsutbildning

När det gäller de föreskrivna värdena finns ett trevande hos yrkeslärarna. Skolans värdegrund ska enligt lärarna praktiseras i lärlingsutbildningen, samtidigt har båda erfarenheter av att så inte alltid är fallet, utan det kan likaväl handla om att man har stora problem med dessa värden i skolan, både hos elever och kollegor:

Anna: Vi har jobbat jättemycket med det på x-skolan att eleverna ska känna sig väl mottagna och lika värda oavsett vad de har fått för lärare. Så det är en jättestor skillnad mot när jag var här för 10 år sedan. Det har hänt jättemycket på vägen. Vi har ju jobbat stenhårt med att försöka dämpa alla de här rasistiska och sexistiska uttalandena.

Anders: På samma sätt som det finns företag som inte borde ha några elever finns ju faktiskt lärare som inte skulle ha några elever heller, om man skall vara riktigt ärlig.

I oron för att lärlingsutbildningen inte lever upp till sitt uppdrag på denna punkt blir frågan om elevernas trygghet central. Även om lärarna pekar på att skolan inte alltid fungerar optimalt i trygghetsarbetet ser de skolan som platsen för trygghet och arbetsplatsen som något som emellanåt är lite hotfullt, med tuff jargong (jfr Berner, 2010). Trygghet är något man framför allt kan erövra i skolan, och något som behövs för att man skall vara redo att komma ut på en arbetsplats, bland annat för att "våga säga ifrån och tycka till" (Anna).

Anna: Vi ska ju alltid stå som den trygga platsen när vi skickar ut dem också. Det är enormt viktigt att de känner det. Sen ska ju företag vara en trygg hand, men jag vet att företaget inte alltid är så. Därför är det extremt viktigt att vi är det.

Anders: Vi kan aldrig göra oss av med verkstäder eller tro att vi ska kunna göra lärlingsutbildning där vi bara behöver företagen. Vi kommer alltid att behöva skolan. Annars överger vi våra ungdomar. Vi skulle egentligen behövt haft 50 % av våra ungdomar i en skolförlagd form för de skulle behövt den tryggheten, det lugnet som blir i verkstäderna här och fått växa där.

När lärarna talar om behovet av trygghet lokaliserar de i stor utsträckning detta värde till skolan och inte till arbetsplatserna. Tvärtom verkar vissa av de skolrelaterade värdena stå i konflikt med sådant som kan äga rum på vissa arbetsplatser. I uppdraget att arbeta med elevtrygghet uppstår således en problematik för lärarna att hantera när de föreskrivna värdena krockar med motstridiga och praktiserade värden, främst på arbetsplatserna, men även i skolan.

Värdenas positionering

Det övergripande mönstret som framträder är att lärarna i vår fallstudie beskriver arbetsmoral som praktiserade värden på arbetsplatser, medan arbetet med att skapa

trygghet ses som föreskrivna värden som främst praktiseras i skolan. Anders beskriver denna uppdelning i termer av hårda och mjuka värden. Enligt honom baseras arbetsplatser på "...hårda grejer då; man skall vara i tid, man skall vara trevlig mot kunden, man skall ha ett lösningsfokuserat förhållningssätt, det är det som är gångbart ute så att säga" medan skolan baseras på mjuka värden som "hur man skall vara mot varandra då, hur det är mellan killar och tjejer, även det här med kulturella olikheter och så här."

Denna starka åtskillnad är dock inte genomgående i analysen vilket gör att en enkel delning mellan skola och arbetsplats inte är möjlig. Vår analys pekar på att arbetsmoral även praktiseras av lärarna i skolan (jfr Berner, 2010). Det innebär att arbetsplatsens praktiserade värden tenderar att föras över till skolan utan att dessa vanor synliggörs och diskuteras. Detta kan ställas i kontrast till de problem som beskrivs med att praktisera skolans föreskrivna läroplan, främst på arbetsplatserna men även i skolan. Utifrån Deweys (1908/1978; 1922/1988; 1929-1930/1984) moralfilosofi kan detta förstås som att värden som uppstår i olika sammanhang får en socialiserande funktion i lärlingsutbildningen. Arbetsplatsens praktiserade värden och skolans föreskrivna värden är sprungna ur olika erfarenheter av vad det innebär att arbeta och vara elev.

Värdekonflikter i lärlingsutbildningen

I detta avsnitt behandlas artikelns andra forskningsfråga. Inledningsvis presenteras de värdekonflikter som lärarna har erfarenhet av, därefter analyseras hur lärarna positionerar sig i dessa värdekonflikter.

Värdekonflikter om bristande arbetsmoral

När det gäller värdekonflikter anger lärarna att det förekommer situationer där arbetsplatserna uttrycker tveksamheter mot skolans arbete med att praktisera de värden som skapar en god arbetsmoral bland lärlingseleverna:

Intervjuare: Finns det situationer där det uppstår värdekonflikter mellan skola och arbetsplats?

Anna: Det uppstår ofta små konflikter. Om att vi inte har lärt dem hålla tider, alltså den typen av konflikt. Sen är det kunskapsmässiga konflikter, vad de inte har fått med sig och vad vi borde ha gjort annorlunda. – Den här eleven kan ju ingenting han är ju dum i huvudet. Det kan de också säga inför eleverna, det är ju hemskt. Så den typen av konflikter.

En kritisk punkt i denna värdekonflikt är enligt Anders att vara genomskinlig gentemot företagen om elevers kapacitet, inte minst om eleven har några fysiska eller psykiska begränsningar som påverkar arbetsinsatsen. Han är också tveksam till att alla elever klarar av att befinna sig på arbetsplatser och menar att vissa elever som kommer ut fungerar som "torpeder" och sänker skolans rykte:

Anders: Skickar man iväg alla som man gör nu så kommer man att stänga en massa dörrar där ute. För dom kommer att tycka att skolan inte förstår sitt uppdrag och att vi är kass. Att vi skickar ut elever som inte förmår, att de inte kommer i tid och har grejerna med sig. Som inte verkar intresserade. Det kanske är något helt annat men de uppfattar det så. Och då överger man en massa ungdomar då man inte spelar på deras förutsättningar.

Vidare betonas från arbetsplatsernas sida betydelsen av att kunna fungera i en social gemenskap. Här menar Anders att det är viktigt att vara tydlig med vilka förutsättningar som eleverna har och inte mörka hur det faktiskt är för "det är svårt att ändra på arbetslivet, men att de ändå ska förstå hur den här eleven fungerar" (Anders). För att hantera de värdekonflikter som riktas mot skolan rörande elevernas arbetsmoral försöker lärarna vara så genomskinliga som möjligt när det gäller eleverna, samtidigt som de inte får lämna ut eleverna. De försöker också göra matchningar mellan lärlingar och arbetsplatser så det ska fungera så bra som möjligt. Här finns det vissa arbetsplatser som beskrivs "ha ett stort hjärta" (Anna och Anders) och har lättare att klara av ungdomar som strular. "Som har lugnet och som har förståelsen för att dom ungdomarna också kan växa och kan ha sin chans" (Anders). Att matcha olika elever mot olika arbetsplatser kan på så sätt användas för att på ett medvetet sätt undvika värdekonflikter om elevers bristande arbetsmoral, utifrån de erfarenheter yrkeslärarna har om eleverna och de sammanhang de ska verka i.

Värdekonflikter om kränkande behandling

I intervjuerna beskriver lärarna situationer på arbetsplatserna som direkt bryter mot skolans föreskrivna värden. Det kan handla om allt från kränkningar, sexuella trakasserier och företag som inte vill anställa tjejer, till företag som inte vill ha ungdomar från förorten. Jämställdhet mellan könen framstår här som det område där det tydligast uppstår en konflikt, då byggbranschen beskrivs som präglad av strukturer som verkar i motsatt riktning.

Anders: Vi har ju en golvläggartjej vet jag som är på företag x, men annars har vi inte lyckats med särskilt många. Vi har inte lyckats med någon tror jag. En tjej på alla år jag varit här, och det är ju alarmerande. [...] För de flesta firmorna tycker det är trevligt och är jättemycket för genus och så där under utbildningstiden då, då det är riskfritt och de utbildar den där tjejen, Men sen sitter det någon direktör där och tänker att: "Naa, du vet den tjejen är ganska liten och så skall de ut kanske på någon ö och lägga mattor, så skall de in med rullen där, så ringer telefonen och dem får inte in rullen, och så skall de ha hjälp med det." Då hamnar man ju i det där genusträsket.

Även här går yrkeslärarna tillbaka till de olika erfarenheter som de har av vad det kan innebära att arbeta i byggsektorn. Utdraget visar hur Anders menar att det råder olika villkor för hans lärlingselever när det gäller kön och att detta är relaterat till den arbetsmiljö som råder på byggen. På liknande sätt beskrivs att det finns företag inte vill ta emot mörkhyade personer:

Anna: Vi har företag som frågar varifrån de kommer, vilken del av staden de kommer. Jag har också företag som undviker förort A och förort B, det har jag. ... Rent moraliskt kan jag säga så – att det finns företag som säger att jag vill inte ha en med mörk hy. Då sa jag att då kanske vi tackar för oss. För vårt samarbete, så är det ju... Bränt en del platser för att jag kan inte tolerera det helt enkelt.

Här anger Anna att hon inte tolererar när företag vill välja lärlingar efter hudfärg vilket leder till att samarbetet med dessa företag bryts. Värdekonflikten blir i dessa fall inte möjlig för Anna att överbygga. Lärarna beskriver också att de har erfarenheter av situationer där elever utsätts för kränkande behandling på arbetsplatserna, vilket ställer dem inför stora utmaningar:

Anders: - "Är du dum i huvudet pojk?" och sånt där, och "ditt jävla nötöra". Och det kommer ju killarna in och berättar. "Alltid när jag säger fel så säger min handledare ditt jädra nötöra" och sånt där då. Där känner man ju att det hade de ju inte hört här inne (i skolan, vår anm.).

Anna: Jag har ju haft en del elever som råkar illa ut på praktik. ... Jag kan säga så här. Ibland har jag tänkt ryck upp dig och gör det du ska göra. Och sen har jag sen förstått att det inte alls är så utan att jag missbedömt situationen. Jag har ju haft elever som faktiskt har blivit sexuellt trakasserad på sina praktikplatser. Vid ett tillfälle så fick till och med den anställde sparken.

De värdekonflikter som förekommer när det gäller bristande värdegrundsarbete riktar sig framför allt mot arbetsplatsernas praktik. Dels i det urval av elever som arbetsplatserna vill göra, men också i det bemötande som lärlingar emellanåt utsetts för på arbetsplatserna.

Yrkeslärarna som värdebalanserare

I de fall det uppstår värdekonflikter i lärlingsutbildningen handlar det enligt lärarna framför allt om när olika värden inte praktiseras i hela verksamheten, vilket leder till motstridigheter. När Anna och Anders beskriver värdekonflikter som uppstår mellan arbetsplatser och skolan synliggörs olika brott mot arbetsplatsens praktiserade läroplan (arbetsmoral) och skolans föreskrivna läroplan (trygghet).

I de värdekonflikter som uppstår mellan skolan och arbetsplatser visar analysen av intervjuerna att yrkeslärarna ofta intar en *värdebalanserande position*. Den första spänningen i vårt material handlar om värdekonflikter där arbetsplatser uttrycker att skolan inte har praktiserat och förberett eleverna för den arbetsmoral som krävs i yrkeslivet. Lärarnas erfarenheter av såväl arbetsplatser som skolan gör att de har möjligheter att försöka medla mellan de krav som arbetsplatsen ställer och den kännedom de har om hur eleverna och skolan fungerar. I intervjuerna framkommer det att yrkeslärarna därför försöker vara transparenta med information om elever, erbjuder utbildning till handledare och matchar elever med arbetsplatser så att det ska kunna fungera så bra som möjligt.

Den andra spänningen är de värdekonflikter som uppstår när arbetsplatserna inte lever upp till skolans värdegrund, med betoning på elevers trygghet. Även i dessa konflikter intar yrkeslärarna en värdebalanserande position, men av en annan karaktär. Frågan blir här i vilka situationer som skolan ska sätta ner foten och säga ifrån, och när man helt enkelt måste leva med att "det är som det är" på vissa arbetsplatser (och i samhället i stort). En tydlig tendens i vårt material är att lärarna väljer att agera i de fall arbetsplatserna strider mot de negativa värdeorden i värdegrunden (arbets mot diskriminering, trakasserier och kränkningar behandling). I den andan kan vi se hur sexuella trakasserier mot elever på arbetsplatser har anmälts och hur samarbeten med arbetsplatser avbrutits för att de inte vill ta emot mörkhyade elever. När det gäller de positiva värdeorden, att arbeta *för* exempelvis jämställdhet och jämlikhet, verkar det finnas en uppgivenhet hos yrkeslärarna. Deras tidigare erfarenheter gör att de vet att exempelvis tjejer som befinner sig i deras lärlingsutbildning har sämre förutsättningar att få ett jobb i branschen, men de har svårt att göra något åt det. Man skulle lite förenklat kunna säga att ojämlika strukturer verkar accepteras så länge de inte går över gränsen och blir kränkande.

Samtidigt understryker båda lärarna att lärlingsutbildningen inte har inneburit att det blivit svårare att jobba med värdegrunden, snarare tvärtom. De menar att det nya statsbidraget på drygt 23 000 kronor (per elev och termin) inneburit att skolan har mer makt i förhandlingen med arbetsplatser. Anders berättar att handledare på arbetsplatser "tar ett ökat ansvar" och gör saker som de annars skulle strunta i. Anna säger de nu "har pengar att ge till företagen och då kan vi styra mer var de hamnar. Förut tog vi betalt 20 kronor i timman. Det var svårt att få företagen dit vi ville." De anser båda att det finns mycket kvar att göra när det gäller värderelaterade frågor i lärlingsutbildningen, men de ger samtidigt en bild av att arbetet med värdegrunden snarare har gått framåt än bakåt över tid.

ATT BALANSERA OLIKA LÄROPLANER: EN PROFESSIONELL PROBLEMATIK

Nedan perspektiveras analysen ovan genom att relateras till tidigare studier för att synliggöra den professionella problematik som uppstår i mötet mellan skolans och arbetsplatsens läroplan som yrkeslärare behöver hantera, vilket kan ge en grund för vidare reflektion. Denna problematik tar sig uttryck på olika nivåer och berör allt från lärares handlingar till problematiker på organisations- och samhällsnivå.

Problematiken med strukturell ojämlikhet

Yrkeslärarnas berättelser tecknar en bild av ett mycket komplext läraruppdrag där yrkesläraren blir en värdebalansering mellan krav som emanerar från skolans och arbetslivets kulturer i lärlingsutbildningen. En central förutsättning för att kunna inta denna position är att lärarna har erfarenhet från bägge dessa kontexter och därmed kan förstå de vanor som följer med de olika värdena (jfr Dewey 1908/1978; 1922/1988; 1929-1930/1984). En utmaning är dock hur de ska hantera de krockar som kan uppstå mellan till synes oförenliga värden. Man kan utifrån Anna och Anders berättelser förstå yrkeslärarens balansering som att de tar strid för sina elever när värden står på spel som leder till en kränkning av elever, men att denna praktik är inordnad i en strukturell ojämlikhet som man upplever är svår att påverka. Ett exempel på en sådan strukturell ojämlikhet är den tydliga könssegrering som också enligt tidigare studier präglar yrkesorienterade gymnasieutbildningar (Ambjörnsson, 2004; Hedlin & Åberg, 2013; Rosvall, 2012). Yrkeslärarna berättar om flera situationer och om en institutionell logik som skapar ojämställdhet mellan pojkar och flickor i utbildningen. Detta kan betraktas som en professionell problematik i relation till skolans medborgerliga uppdrag, där jämställdhet är ett explicit mål. Detta kan också ses som en del av en bredare likvärdighetsproblematik som enligt tidigare studier verkar följa yrkesutbildning organiserad som lärlingsutbildning. Detta synliggörs på flera sätt i flera sammanhang även i föreliggande studie, men kanske tydligast när yrkeslärarna talar om fördelningen av lärlingsplatser. I denna situation spelar en rad faktorer in som har med kön, etnisk bakgrund, mognad, social kompetens och fritidsintressen att göra, vilka utgör differentierande faktorer för vem som får vilken utbildning. Elever får genom olika arbetsplatser möta olika utbildningssituationer som ibland präglas av solidaritet och meningsfulla sysslor, ibland av motsatsen.

En fråga på policynivå som förefaller central att reflektera över är hur olika organiseringar av lärlingsutbildning eventuellt kan spela in i utfallet av de processer som leder till en likvärdighetsproblematik. Till exempel visar både föreliggande och tidigare studier hur etnisk diskriminering kan vara ett problem för yrkesutbildning vid kontakt med arbetsplatser (jfr Helland & Støren, 2006; Olofsson & Wadensjö, 2014). I Norge och Danmark är det lärlingen själv som ansvarar för att ordna med lärlingsplats. I Sverige är detta istället en uppgift för huvudmannen, i realiteten ofta yrkesläraren, och i vårt material ser vi hur yrkesläraren försöker skydda lärlingarna mot etnisk diskriminering genom att t.ex. bryta kontakten med företag som ger uttryck för rasism. I likhet med Lagström (2012) finner vi således att arbetsplatser kan ställa rasistiska krav på urvalet av lärlingar, men till skillnad från i Lagströms studie gör lärarna i vår studie motstånd mot detta. För att tala med Berner (2010) skulle man i detta sammanhang kunna ställa frågan om yrkesläraren i den svenska organiseringen av lärlingsutbildning blir en potentiell gränsvakt på ett annat sätt än vad lärlingsutbildningens organisering i Danmark och Norge möjliggör.

Man kan även ställa analysen ovan i sammanhanget av en bredare samhällsproblematisering. Ungdomar med arbetarklassbakgrund är kraftigt överrepresenterade i lärlingsutbildning. Mycket av det Anna och Anders talar om i intervjuerna ligger i linje med de tidigare studier som talar om olika läroplaner för olika socialgrupper, där utbildning för arbetarklasspositioner organiseras kring principer som punktlighet och 'goda vanor' (Apple, 2004; Beach, 1999; Frykholm & Nitzler, 1989). "Socialisation till lönearbete" är det värde som är mest framträdande i intervjuerna, samtidigt som detta värde inte omnämns explicit i den föreskrivna läroplanen. Utöver denna klassproblematik är en annan intressant fråga och problematik att diskutera och undersöka mot denna bakgrund huruvida, och på vilka sätt, arbetarklassens könssegregering reproduceras i lärlingsutbildningen. Då arbetsmarknaden för yrkesprogrammen är starkt könssegrerad, och lärlingsutbildningarna i hög grad anpassas efter arbetsmarknaden, är det sannolikt att olika könade värdegrunder blir tydliga i olika lärlingsutbildningar.

Problematiken om makten över läroplanen

I termer av "arbetsmoral" och "trygghet" visar vår analys hur olika värden tar plats och konkurrerar inom ramen för lärlingsutbildningen. En fråga värd att diskutera och undersöka vidare är vem det är som egentligen har makten över den värdemässiga läroplanen i lärlingsutbildningen.

Vi ser i vårt material att skolans värden kan komma att underordnas arbetsplatsernas behov och kultur genom att stå i ett starkt beroendeförhållande till arbetsplatserna (jfr Lagström, 2012). Det gör att arbetsmoral blir en praktiserad läroplan som både kan sägas komplettera och utmana den föreskrivna läroplanen i skolan. Yrkeslärarna strävar därför efter att fostra lärlingarna till lönearbete och arbetsgemenskap, vilket kan beskrivas som att de fortsätter att upprätthålla de värdemässiga vanor de har tidigare erfarenheter av (jfr Berner, 2010). Den som inte kan passa tider eller har med sig rätt grejer kan följaktligen inte genomföra sitt jobb. Tanken om gemenskap bär på ett annat värde, som är mindre framlyft i tidigare forskning. In-

tervjuerna visar här hur arbetsplatsernas betoning på social kompetens och gemenskap kan påverka skolans innehåll. Denna del av arbetsmoralen påvisar behovet av att kunna samverka socialt på arbetsplatsen, vilket står i kontrast mot den starka betoningen på individualisering i samhället och skolan baserat på ett liberalt ideal om individuella rättigheter.

Samtidigt ser vi också i vårt material hur skolan kan ha en progressiv effekt på arbetsplatser ur ett värdegrundsperspektiv. Genom skolans arbete med trygghet blir det möjligt för lärarna i vår studie att, åtminstone delvis, ställa krav på arbetsplatserna att leva upp till vissa grundläggande värden. Det är inte acceptabelt att agera rasistiskt, sexistiskt eller kränkande gentemot lärlingar och i de fall yrkeslärarna får kännedom att sådant förekommer kan det leda till repressalier i form tillrättvisningar, utbildning, anmälningar och indragna praktikplatser. I en tid när arbetsplatserna får ekonomisk ersättning från skolan finns det också ett ekonomiskt påtryckningsmedel gentemot arbetsplatserna. En väsentlig fråga att undersöka vidare är hur makten över den värdemässiga läroplanen i lärlingsutbildningen formas i samspel mellan olika aktörer i skolan och på arbetsplatser. Här är även lärares erfarenheter av värdemässiga vanor en central aspekt att belysa ytterligare. Inte minst om vi vill kunna förstå och förhålla oss till den värdemässiga läroplanen i lärlingsutbildningen.

ACKNOWLEDGEMENT/ TACKSÄGELSE

Vi vill rikta ett stort tack till "Anna" och "Anders" för att ni delade era erfarenheter och tankar med oss. Vi vill också tacka kollegor och anonyma granskare som kommenterat vår text under skrivprocessens gång.

REFERENSER

- Ambjörnsson, F. (2004) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Apple, M. (2004) *Ideology and Curriculum*. New York: RoutledgeFalmer.
- Arneback, E. (2012) *Med kränkningen som måttstock: om planerade bemötanden av främlingsfientliga uttryck i gymnasieskolan*. Örebro: Örebro universitet.
- Arneback, E. (2014) Moral imagination in education: a Deweyan proposal for teachers responding to hate speech. *Journal of Moral Education*, 43 (3), s. 269-281
- Asghari, H. (2014) *Från uppväxt till lärargärning - En livsberättelsestudie med åtta yrkeslärare på industritekniska programmet*. Karlstad: Karlstad University Studies 53.
- Axelsson, R. (1989) *Upper Secondary School in Retrospect: the View of Former Students*. Uppsala: Uppsala Studies in Education 30.
- Bathmaker, A-M. & Avis, J. (2007) 'How do I cope with that?' The challenge of 'schooling' cultures in further education for trainee FE lecturers. *British Educational Research Journal*, 33(4), 509-532
- Beach, D. (1999) Om demokrati, reproduktion och förnyelse i dagens gymnasieskola. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4(4), 349-365.
- Bergh, A. & Arneback E. (2016) Hur villkorar juridifieringen lärarprofessionens arbete med skolans kunskaper och värden? *Utbildning & Demokrati*, 25(1), 11-31.
- Berner, B. (2010) Crossing boundaries and maintaining differences between school and industry: forms of boundary-work in Swedish vocational education. *Journal of Education and Work*, 23(1), 27-42.
- Bol, T., Witschge, J., Van de Werfhorst, H. G., & Dronkers, J. (2014) Curricular Tracking and Central Examinations: Counterbalancing the Impact of Social Background on Student Achievement in 36 Countries. *Social Forces*, 92, 1545-1572.
- Boreham, N. (2002) Work process knowledge, curriculum control and the work-based route to vocational qualifications. *British Journal of Educational Studies*, 50(2), 225-237.
- Billett, S. (2001) *Learning in the workplace: Strategies for effective practice*. Sydney: Allen and Unwin.
- Billett, S. (2005) Consulting the workplace curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, 37(3), 1-15.
- Billett, S. (2011) *Vocational Education. Purposes, Traditions and Prospects*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Børhaug, K. (2008) Educating voters: political education in Norwegian upper secondary schools. *Journal of Curriculum Studies*, 40, 570-600.
- Dewey, J. (1908/1978) *Ethics*. John Dewey the Middle Works, 1899 – 1924, Volume 5. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Dewey, J. (1922/1988) *Human Nature and Conduct*. John Dewey the Middle Works, 1899 – 1924, Volume 14. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Dewey, J. (1929-1930/1984) Three independent factors in morals. In John Dewey *The Later Works, 1925 – 1953, Volume 5*, s. 278-288. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.

- Ellström, P-E. (2004) *Kompetens, utbildning och lärande i arbetslivet – problem, begrepp och teoretiska perspektiv*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Englund, T. (1986/2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Fejes, A. & Köpsén, S. (2014) Vocational teachers' identity formation through boundary crossing, *Journal of Education and Work*, 27(3), 265-283,
- Fesmire, S. (2003) *John Dewey & Moral Imagination. Pragmatism in Ethics*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Forum för levande historia (2010) *Den mångtydliga intoleransen – En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Forum för levande historia (2014) *Tid för tolerans. En studie om var skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort*. Rapportserie 1:2014. Stockholm: Forum för levande historia.
- Frykholm, C-U. & Nitzler, R. (1989) *Blå dunster – korn av sanning: en studie av gymnasieskolans undervisning om arbetslivet*. Umeå: Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska Institutionen 26.
- Hedlin, M., & Åberg, M. (2013) "Vara med i gänget!" - *Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram*. Uppsala: IFAU Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Helland, H. & Støren, L.A. (2006) Vocational Education and the Allocation of Apprenticeships: Equal Chances for Applicants Regardless of Immigrant Background? *European Sociological Review*, 22(3), 339-351
- Helms-Jørgensen, C. (2015) Some boys' problems in education – what is the role of VET? *Journal of Vocational Education & Training*, 67, 62-77.
- Ho, L.-C. (2012) Sorting citizens: Differentiated citizenship education in Singapore. *Journal of Curriculum Studies*, 44, 403-428.
- Härdig, J. (1995) *Att utbilda till arbetare: en studie av gymnasieskolans bygg- och anläggningstekniska linje och yrkeslärare*. Lund: Doktorsavhandling, Pedagogiska institutionen.
- Isopahkala-Bouret, U., Lappalainen, S., & Lahelma, E. (2014) Educating worker-citizens: visions and divisions in curriculum texts. *Journal of Education and Work*, 27, 92-109.
- Kristmansson, P. (2016) *Gymnasial lärlingsutbildning på Handels- och administrationsprogrammet. En studie av lärlingsutbildningens förutsättningar och utvecklingen av yrkeskunnande*. Umeå: Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete 69.
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2010) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Köpsén, S. (2014). How vocational teachers describe their vocational teacher identity. *Journal of Vocational Education & Training* 66(2), 194-211.
- Lagström, A. (2012) *Lärlingslärare – en studie om hur vård- och yrkeslärares uppdrag formas i samband med införandet av gymnasial lärlingsutbildning*. Göteborg: Doktorsavhandlingar Institutionen för vårdvetenskap och hälsa 63.
- Landahl, J. (2006) *Auktoritet och ansvar. Lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning. Arbetsliv i omvandling 2006:12*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Ledman, K., Rosvall, P-Å. & Nylund, M. (2017): Gendered distribution of 'knowledge required for empowerment' in Swedish vocational education curricula? *Journal of Vocational Education and Training*, e-pub ahead of print. DOI: HYPERLINK "http://dx.doi.org/10.1080/13636820.2017.1394358" 10.1080/13636820.2017.1394358
- Lgy 11. *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Norlund, A. (2009) Kritisk sakprosaläsning i gymnasieskolan: *Didaktiska perspektiv på läroböcker, lärare och nationella prov*. Göteborg: Göteborgs Studies in Educational Sciences 273.

- Nylund, M. (2013) *Yrkesutbildning, klass och kunskap. En studie om sociala och politiska implikationer av innehållets organisering i yrkesorienterad utbildning med fokus på 2011 års gymnasiereform*. Örebro: Örebro Studies in Education 40.
- Nylund, M. & Gudmundson, B. (2017) Lärare eller hantverkare? Om betydelsen av yrkeslärares yrkesidentifikation för vad de värderar som viktig kunskap på bygg- och anläggningsprogrammet. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*. (in press).
- Nylund, M., Rosvall, P.-Å. & Ledman, K. (2017) The vocational–academic divide in neoliberal upper secondary curricula: the Swedish case. *Journal of Education Policy*, DOI: 10.1080/02680939.2017.1318455
- Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2014) *Läringsutbildning – en väg till arbetsmarknaden?* SNS analys, nr 19.
- Pappas, G. F. (2008) *John Dewey's Ethics. Democracy as experience*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Patton, M. Q. (2002) *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3 edition. Thousand Oaks, London, New Dehli: SAGE Publications.
- Rosvall, P.-Å. (2012) "...det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras..." En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan. Umeå: Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete 49.
- Rosvall, P.-Å., Hjelmér, C., & Lappalainen, S. (2016) Staying in the comfort zones – Low expectations in vocational education and training mathematics teaching in Sweden and Finland. *European Educational Research Journal*. doi:10.1177/1474904116669154
- SFS 2006:67: *Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkand behandling av barn och elever*.
- SFS 2008:567: *Diskrimineringslag*.
- SFS 2010:800: *Skollagen*
- Skolinspektionen (2013a) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*. Rapport över fördjupat tema i tillsynen.
- Skolinspektionen (2013b) *En kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning*. Rapport 2013:02
- Skolinspektionen (2016) *Samverkan för bättre arbetslivsanknytning. En kvalitetsgranskningsrapport om restaurang- och livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet*.
- Skolverket (2012) *Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008–2011. Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat*. Rapport 373.
- Skolverket (2013) *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport 387. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2016) *Uppföljning av gymnasieskolan*. April 2016.
- SOU (2015:97) *Välja yrke*. Slutbetänkande av Yrkesprogramsutredningen.
- Stradling, R. (1984) *Controversial Issues in the Classroom*. I S. Hill & C. Reid (Red). *Teaching Controversial Issues*. London: Edward Arnold .
- Tanggaard, L. (2007) Learning at Trade Vocational School and Learning at Work. Boundary Crossing in Apprentices' Everyday Life. *Journal of Education and Work* 20(5), 453-466.
- Vikkelsø Slot, L. (2008) *Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulentens i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination*. Arbejdsrapport 18. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.